

LBRIS

We know
books

HEIDEGGER

Prăbușirea ființei

Arturo Leyte

LITERA

București
2020

CUPRINS

Despre această carte	7
Preambul: o fotografie a lui Heidegger	11
Filosoful	11
<i>Repere biografice</i>	12
Caracterul operei și deriva acesteia	18
Stil și expresie	21
Aventura ontologică	27
Preliminarii la problema ființei	27
<i>Întrebarea privitoare la sensul ființei</i>	28
Ontologie și metafizică	35
<i>Fenomenul</i>	37
Lucrul	40
Ființă și timp	47
Cartea	47
<i>Planul lucrării</i>	51
Analiza existenței (secțiunea întâi)	53
Moartea și sensul (secțiunea a doua)	59
Adevărul și arta	67
Despre Platon	67
Despre esența adevărului	72
<i>Doctrina lui Platon despre adevăr</i>	72

Despre opera de artă	77
<i>Originea operei de artă</i>	78
Istorie și metafizică	85
Istoria ființei	85
Metafizica	91
<i>Sentința lui Nietzsche „Dumnezeu a murit“</i>	94
Esența tehnicii	98
<i>La ce bun poezii?</i>	99
Casa ființei	105
Despre umanism	105
<i>Scrisoare despre umanism</i>	106
<i>Hyperion</i>	108
Poezia și lucrul	111
Epilog	123
<i>Martin Heidegger: cărări biografice</i>	124
<i>Opere principale</i>	131
<i>Cronologie</i>	135
<i>Indice de nume și de lucrări</i>	139

Preambul: o fotografie a lui Heidegger

Filosoful

Opera lui Heidegger este o lucrare neterminată, a cărei publicare va mai dura câțiva ani și care, între timp, a fost recunoscută în diverse moduri, unele chiar foarte diferite între ele. Practic, toate curentele filosofice din secolul XX, de la fenomenologie la existențialism și marxism, până la structuralism, deconstructivism și filosofia analitică, s-au apropiat de o gândire care a devenit punctul de pornire sau de sosire a ceea ce se înțelegea prin filosofie. O gândire care a stârnit, pe de o parte, admirație și venerație și, pe de alta, o respingere profundă, până într-acolo încât a fost considerată sursa tuturor relelor: nazism, antisemitism, atitudine reacționară. Se ridică astfel eterna întrebare dacă răul se limitează la om sau se extinde și asupra operei acestuia. Pornind de la aceste premise, ce imagine se poate propune în cazul filosofiei sale? Și cum se poate realiza acest lucru dacă personajul s-a suprapus operei, prezentându-se mereu în altă

Repere biografice

Heidegger a murit la Freiburg, pe 26 mai 1976, iar înmormântarea a avut loc două zile mai târziu, pe 28 mai. A fost îngropat, așa cum dorise, în țara lui natală, unde se simțea cu adevărat acasă, unde era înrădăcinat cultul strămoșilor și cerul privea peste un pământ liber, deschis și luminos, sub a cărui asprime dură se ascundea seninătatea. A vrut să se întoarcă acolo unde fusese punctul lui de pornire, pământul străbunilor, primul izvor, pentru a găsi drumul de întoarcere dintr-o lume frământată de tulburări și distrugere și pentru a se reconecta cu moștenirea pământului natal, modelat de-a lungul secolelor de forțe pământeste și cerești; biserica Sf. Martin din Messkirch reprezenta simbolul continuității.

[...]

Limbajul liturgic a fost creștin, iar preotul care a oficiat ritul, nepotul Heinrich Heidegger, l-a folosit cu precauție, în conformitate cu dorința unchiului său, întrucât știa ce anume îl apropiase și îl îndepărtase pe acesta de Biserica Catolică. Rugăciunile, recitate liber în capela cimitirului, au fost urmate de textele și riturile stabilite de liturgia funerară catolică. Oare fiul risipitor fusese chemat înapoi în sânul Bisericii? Scriitorul popular Albert Krautheimer, care timp de un deceniu a fost preot paroh în Bietingen, ținut învecinat cu Messkirch, spunea de obicei că oamenilor Bisericii le-ar fi plăcut să îl vadă pe Martin Heidegger intrând pe ușa bisericii Sf. Martin turnându-și cenușă în cap; dar trecuse mult timp de când fiul sacristanului intrase în biserică pe ușa sacristiei. Iar Krautheimer știa bine ce spunea, pentru că el fusese cel care păstrase manuscrisele lui Heidegger în clopotnița impunătoare a bisericii din Bietingen, pentru a le proteja de tulburările și incertitudinile războiului și de perioada imediat următoare.

Hugo Ott, *Martin Heidegger: Unterwegs zu seiner Biographie*

lumină, de la profesorul universitar strălucit, capabil să clarifice poziții filosofice, politice și teologice extreme, la nazistul aliniat la dictatele partidului; de la seducătorul de studenți la gentilomul de țară calm, în ținută formală; de la conferențiarul solemn la bănuitorul antisemit?

Acest paradox ascunde anomalia inseparabilă de însuși numele lui Heidegger, un clișeu în care luciditatea teoretică se confundă cu măștile personajului. Heidegger este privit fie ca ultimul reper al îndelungatei tradiții care se întinde de la Platon și Aristotel până la Kant, Hegel și Nietzsche, fie ca profetul care evocă în șoaptă o nouă istorie adânc înrădăcinată în pământul natal. Aura personajului reflectă în mod confuz și conflictul insolubil al vremii sale, care oscilează periculos între tradiție și distrugerea acesteia. În acest sens, filosoful dă din nou glas propriei epoci și reprezintă din nou un public pentru care reflecția conștientă, adică filosofia, nu poate face nimic împotriva istoriei care își urmează traiectoria ca o forță autonomă și de neoprit de la care ne putem aștepta la orice rezultat. Iar rezultatul ia forma unei catastrofe mondiale: Heidegger își elaborează cea mai mare parte a operei, cea care îl plasează printre maeștrii filosofiei, între cele două războaie mondiale care au pus capăt istoriei și culturii Europei, ruinate definitiv în 1945. Deși de omul Heidegger atârână ca o piatră de moară condamnarea pentru contribuția adusă la nazism și pentru faptul că și-a legat propria biografie de dezastrul general, trebuie să ne întrebăm dacă acest dezastru

Pe 26 mai 1976, Heidegger moare la Freiburg. Este înmormântat la biserica Sf. Martin din Messkirch (în imagine), în rit catolic; fiul lui, Hermann, citește poezii de Hölderlin, iar preotul catolic B. Welte, prietenul lui, rostește elogiul funerar.

nu a tras cumva după sine și filosofia în ultima ei manifestare epică, tocmai cea a gândirii heideggeriene. Paradoxal, opera acestui personaj echivoc pare a fi, ca într-o mare punere în scenă tragică, caracterizată de o luciditate excepțională în ce privește iluminarea propriilor vremuri, inclusiv ruinele ei, formulând, ca semn distinctiv al filosofiei lui, un discurs voit improvizat, întrucât acum întrebarea privitoare la sensul ființei, ca premisă și centru al gândirii heideggeriene, nu mai pare contemporană, ci învechită și demodată. Dar oare chiar așa este?

Fără îndoială, Heidegger își definește propria sarcină filosofică reflectând asupra unei probleme deja clasice și exploatate – problema ființei –, dar într-o formulă a rupturii. Gestul lui nu se supune așadar unei logici bazate pe o simplă repetare a originalului aristotelic, ci mai degrabă uneia bazate pe o reglare supremă a conturilor cu tradiția filosofică, tradiție care se ascunde după fiecare reflecție și enunț despre ființă. Cu o lovitură de efect, în primele patru pagini ale operei lui principale, *Ființă și timp* (1927), Heidegger recapitulează neașteptat trecutul acestei întrebări, de la Platon până la Hegel, și îl prezintă drept problema exclusivă și cea mai actuală, chiar dacă uitată, a filosofiei. Astfel, intră în scenă ca un evocator și continuator privilegiat. Oare acest ecou ce răsună din trecutul cel mai îndepărtat să fi catapultat spre faimă o reflecție aproape inaccesibilă prin expresia ei inovatoare? Se percepe oare în acest ecou, învăluit în nostalgie romantică – uitarea ființei –, un motiv așteptat pentru a o rupe cu tradiția modernă, aparent deziluzionată, în măsură să recreeze contactul cu Antichitatea pierdută? Oare cititorul interbelic a văzut în figurile „existenței” și „morții”, expuse într-o formă filosofică în *Ființă și timp*, o altă caricatură a mântuirii eroice care îl îndepărtează de propriul disconfort cultural? Oare cetățeanul fără nume și fără însușiri recunoaște în „angoasă” vocea propriei

conștiințe și dezolări? În orice caz, dincolo de ecoul public stârnit de textul lui, Heidegger relansează provocator, în răspăr cu filosofia tradițională din vremea sa, care se dovedește a fi lipsită și de trecut, și de viitor, problema străveche a ființei în întreaga ei straniețate, recuperându-i actualitatea pierdută la marginea tradiției moderne. Chiar dacă, după toate probabilitățile, convocarea ființei se conturează de la început cu o intenție foarte precisă (sau cel puțin ca semn al unei convingeri obscure), împotriva dogmelor contemporane de matrice iluministă și, așadar, împotriva tendințelor care s-au confruntat până în anii 1930: tradiția liberală anglo-saxonă, cu cercetările ei asupra semnificației logico-analitice a adevărului științific, și utopia marxistă reprezentată de tradiția socialistă. În felul acesta, Heidegger se îndepărtează explicit de secolul lui Wittgenstein și al lui Lukács, abătându-se în același timp și de la cea mai apropiată tradiție germană, reprezentată de neokantianismul lui Rickert și Natorp, de fenomenologia lui Husserl și de hermeneutica lui Dilthey. Filosofia nu poate rămâne închisă în școli sau în curente academice: întrebarea privitoare la ființă trebuie să își recupereze vocația istorică, dar în afara tradiției moderne și a încrederii acesteia în progresul științei și al politicii. Pentru filosof, Iluminismul trebuie să fie supus unei examinări preliminare care ar putea avea parte chiar și de respingere. De fapt, este necesar să clarificăm ce înseamnă ființa. Această întrebare cu rezultat incert va deveni emblema reflecției sale filosofice în perioada dintre cele două războaie.

Dar în ce anume constă specificul întrebării privitoare la ființă și, astfel, caracterul ei antimodern? Chiar dacă nu vom putea întrevădea răspunsul decât la finalul cărții, este totuși necesar să anticipăm un indiciu care ne va îndruma în abordarea de aproape a lui Heidegger și în lectura textelor lui. Dacă termenul „ființă“, în accepția lui nominalistă obișnuită, apare în tot sensul

lui vădit cu trimitere la sfera lingvistică și gramaticală – verbul „a fi“ – sau la cea pur materială – lucrurile care ne înconjoară –, Heidegger propune un răspuns tulburător: timpul verbal nu are doar un caracter pur gramatical, ci și real și efectiv. Din acest motiv, termenul „ființă“ nu implică doar o semnificație lingvistică sau un concept logic, ci și lucrul în sine așa cum apare acesta; prin „ființă“ nu se poate înțelege una (verbul) sau cealaltă (lucrul), separat, ci tocmai conexiunea dintre ele. În aceste condiții, problema ființei întrerupe o presuposiție a filosofiei moderne, care îi desemna semnificația *separat*, fie în tărâmul logicii limbajului, fie în cel al științei naturii sau al dialecticii revoluționare. Departe de toate acestea, în propunerea inițială (aproape inițiativă) a lui Heidegger, ființa apare doar ca *prealabilă* tuturor acestor lucruri, însă fără ca vreo regulă să îi poată garanta prezența. Dar acest personaj, la prima vedere indescifrabil și inaccesibil oricărei metode, o trimite înapoi într-o sferă tulburătoare de care, în pofida tuturor lucrurilor, trebuie să se ocupe filosofia. Iar Heidegger devine purtătorul de cuvânt al acestei sarcini, lansând filosofia către un orizont inedit în secolul XX și deschizând un drum care confruntă rațiunea modernă cu propriul fundament.

În realitate, întrebarea privitoare la ființă, pe care o adresează inițial Heidegger, aduce în discuție dacă ceea ce tradiția a numit „ființă“ se ridică într-adevăr la înălțimea a ceea ce se așteaptă de la un principiu filosofic. *Ființă și timp* deschide discuția în ce privește această chestiune și marchează parcursul următor al autorului: dacă de la Descartes la Hegel și Nietzsche, acest principiu este identificat în eu sau în conștiință în toate formele sale (individ, clasă socială, societate civilă, stat politic și toate celelalte care pot fi atribuite „subiectivității“), Heidegger propune suspendarea lui din funcția sa de principiu, subsumându-l cumva unei ipostaze filosofice mai originale și, în anumite moduri, străină

de orice fixație: *existența*. Pe parcursul cărții va trebui să clarificăm ce anume face din existență ceva străin subiectivității și de ce se constituie ca un expedient filosofic ce dizolvă semnificația subiectului și, în general, a oricărui principiu. Și dacă abordarea autentic filosofică ar consta în a recunoaște odată pentru totdeauna că orice figură - subiect, obiect... - care se prezintă drept principiu devine tocmai de aceea artificială? Pe de altă parte, ce semnificație are noțiunea care înlocuiește la Heidegger această problematică de principiu, anume noțiunea de *sens*? Și ce relație există în opera lui între *existență* și *sens*? Sunt toate chestiuni care vor fi clarificate în paginile următoare. Pentru moment, este suficient să subliniem că, în această etapă inițială a lui Heidegger, rămâne suspendat rolul pe care modernitatea l-a atribuit fundamentului său, adică subiectului, sinelui, conștiinței sau spiritului, toate acestea fiind denumiri care identifică acea subiectivitate transformată de Descartes într-un principiu nu doar al filosofiei, ci și al ființei („Gândesc, deci exist“).

Dar este oare Heidegger într-adevăr atât de original? S-ar putea spune că alții au făcut descoperiri similare în anii nesiguri de la începutul secolului XX, ani care sunt nesiguri tocmai din același motiv pentru care Heidegger îi considera astfel: incapacitatea de a identifica un principiu sau un fundament al cunoașterii și al științei. Îi putem numi, de exemplu, pe Freud sau chiar pe Husserl, care definea conștiința drept intenționalitate (mai degrabă o direcție decât o poziție). Dar nici această companie legitimă nu ne permite să înțelegem pe deplin originalitatea lui Heidegger. La urma urmei, Freud menține principiul sinelui, chiar dacă stratificat, nestructurat și înglobând patologia ca parte firească a acestuia. Heidegger însă abandonează arhitectura eului și o înlocuiește cu altă origine, imposibil de explicat și chiar de interpretat, nu pentru că ar ascunde o semnificație

ocultă, ci întrucât coincide cu ceea ce este cel mai imediat și prealabil, în sensul că ne este mereu la îndemână fără însă să o putem determina: acel *aici* pur al existenței, care dispare chiar în timp ce pretindem să îl fixăm conceptual.

Caracterul operei și deriva acesteia

În realitate, Heidegger scrie o singură carte importantă, *Ființă și timp*, care a rămas neterminată. Această întrerupere nu se explică doar prin dificultățile editoriale: oare Heidegger se aștepta la *un răspuns* la întrebarea privitoare la ființă care să fie mai mult decât un indiciu provizoriu? În acest sens, opera lui principală poate fi citită și ca expunere a unui eșec, care însă apare intenționat astfel. De fapt, factorul decisiv cu privire la această carte fundamentală, care distruge tradiția filosofică chiar în momentul în care o duce în punctul ei cel mai înalt, este că s-a născut cu intenția de a pune în evidență eșecul întrebării privitoare la ființă, urmărindu-l pas cu pas. E ca și cum, atunci când dezvoltă o peliculă fotografică, fotografarul ar da la lumină procesul chimic ce dezvăluie o imagine: din păcate, aceasta din urmă nu ar mai fi niciodată văzută tocmai din cauza expunerii la lumină. În același mod, este ca și cum, în mediul în care poate fi expusă, problema ființei ar înceta să mai fie. Firește, Heidegger însuși conferă o formă de operă scrisă acestei probleme, înțelegând-o însă ca „faptul de a înceta să mai fie” și făcând din această expunere voalată în principiu problema centrală a filosofiei. Cititorul care se găsește astăzi în fața acestui joc va întâmpina dificultăți, în primul rând tocmai din cauza acestei incongruențe aparente: de fapt, de ce s-ar încerca expunerea a „ceva” ce riscă să fie invalidat tocmai din cauza expunerii? Însuși nucleul filosofiei lui face

trimitere la acea legătură dintre ceea ce apare și dimensiunea sa ascunsă, o legătură pe care el, separându-se și de tradiția imediat precedentă care face referire la Husserl și la fenomenologie (teorie care urmărește identificarea esenței lucrurilor nu într-o sferă conceptuală, ci mai degrabă în pura lor manifestare), o numește „fenomen“. După cum vom vedea începând cu capitolul „Aventura ontologică“, tocmai în această concepție a fenomenului astfel înțeles rezidă noutatea „întrebării privitoare la ființă“.

În pofida acestui fapt, acest sentiment al eșecului legat de ființă (faptul de a înceta să mai fie) se proiectează în modul cel mai clar în două mari presupoziii ale operei sale: pe de o parte, imposibilitatea unei certitudini teoretice despre lume, iar pe de altă parte, falsitatea unei reconstrucții istorice a timpului. Expunerea acestui dublu eșec subminează simultan cei doi piloni ai imaginii moderne a lumii: știința și istoria. Pentru Heidegger, problema ființei precede orice teorie științifică despre natură (în sfera obiectului) și istorie (în cea a subiectului): obiectul și subiectul apar doar ca măști vizibile și fixații a ceva care respinge orice tratare teoretică. Cunoașterea științifică nu garantează așadar nici o certitudine, iar problema adevărului este abordată în altă sferă, care, pe de altă parte, va trebui explicitată de filosof.

Acest eșec tragic influențează fără îndoială caracterul publicațiilor care au urmat cărții *Ființă și timp*, aproape întotdeauna scrieri de diverse întinderi, mai mult sau mai puțin ocazionale și reunite într-o manieră nu mereu justificată (*Holzwege/Cărări în necunoscut, Repere pe drumul gândirii, Conferințe și articole*); lucrări fragmentare publicate postum (*Contribuții la filosofie*); și caietele, de asemenea nepublicate, în care reflecțiile se amestecă cu simple opinii sau chiar viziuni mesianice și apocaliptice (*Caiete negre*). În orice caz, în decursul vieții, Heidegger nu mai publică nici o lucrare de importanța și anvergura operei *Ființă și timp*,

iar parcursul lui ulterior ar putea fi caracterizat, atât din punct de vedere al tematicii, cât și al exprimării, ca o *derivă*, care depinde mereu de proiectul neterminat din 1927. Criticii au preferat să interpreteze acest parcurs general din 1930 încolo ca un moment de cotitură sau ca o schimbare de direcție, fără să fie clar dacă în sensul unei inversări a propunerii inițiale (în acest caz, aș vorbi mai degrabă despre o consumare extremă a acesteia) sau al unei schimbări drastice de direcție. Cu toate acestea, trebuie menționat că termenul „schimbare de direcție” nu este suficient pentru a descrie *rătăciră* la care filosoful pare să recurgă intenționat în numeroase ocazii pentru a justifica și a susține conținutul operei sale. În orice caz, dacă ar trebui să căutăm o cheie filosofică pentru a justifica această *derivă*, aceasta s-ar ascunde în cuvântul „adevăr”, semnificativ care, la finalul operei lui principale, devine substitutul privilegiat al termenului „ființă”. Cel mai relevant aspect al intrării în scenă a acestui termen pornește în mod paradoxal chiar de la demontarea semnificației logice în favoarea constituției temporale, ceea ce schimbă radical semnificația generală a conceptului de „teorie”, cel puțin în măsura în care adevărul se referă la ceva anterior care nu poate fi tematizat și nici instrumentalizat (timpul). Continuând pe această direcție în care adevărul nu se mai identifică cu logica, gândirea lui Heidegger este direcționată în mod repetat spre căutarea unui *loc* al adevărului, loc care, evident, nu se poate identifica cu nici o semnificație sau luare de poziție. Într-un fel, distanțându-se de orice perspectivă logică și de semnificație, filosoful apelează la anumite alegeri tematice care ar putea da socoteală pentru sensul atematic anterior și optează în mod exemplar pentru artă, arhitectură și mai ales poezie ca scenarii privilegiate pentru manifestarea adevărului. În această carte vom lua în considerare reflecția lui asupra originii operei de artă, caracterizată deopotrivă de

luciditate teoretică și de mistificare, poate că tocmai în urma pretenției de a identifica locul a ceea ce prin definiție nu poate avea unul. Acest paradox străbate întregul parcurs de după *Ființă și timp*, care alternează măiestria filosofică și absurditatea, fiind în plus slăbit de un ton liturgic iritant. Aici, în genialitatea discutabilă a unor descrieri care pretind a se ridica la rang de adevăr, mai presus de orice condiție și reflecție, se regăsește punctul cel mai critic al filosofiei heideggeriene.

Stil și expresie

Cititorul lui Heidegger se va ciocni mereu de dificultatea literară a textelor sale, dificultate care, paradoxal, a avut succes: lumea își amintește de Heidegger mai degrabă pentru exprimarea sa decât pentru conținutul gândirii. Jargonul său a fost considerat o marcă a fabricii, aproape o atracție: de multe ori insultat și ridiculizat, de exemplu de doi filosofi situați la antipodi, criticul din cadrul Școlii de la Frankfurt T.W. Adorno și pozitivistul analitic R. Carnap, alteleori lăudat și ridicat în slăvi, cum s-a întâmplat în general în tradiția italiană, spaniolă și cea franceză. Dar de unde provine singularitatea limbajului său? Cel mai probabil din doi factori: pe de o parte, din explorarea evocatoare a limbii, dincolo de simpla determinare lingvistică și lexicală, care îl face pur și simplu să denatureze cuvintele până într-acolo încât le conferă o valoare nominală care o depășește pe cea pur referențială (o căutare de etimologii obscure și de variații infinite ale sufixelor și prefixelor care abundă în limba germană), iar pe de altă parte, din utilizarea recurentă a unui tip de imagini și de metafore care, sub aparența înșelătoare a simplității, ascund o dificultate enormă, ca să nu mai vorbim de momentele în care tonul lui oracular eludează